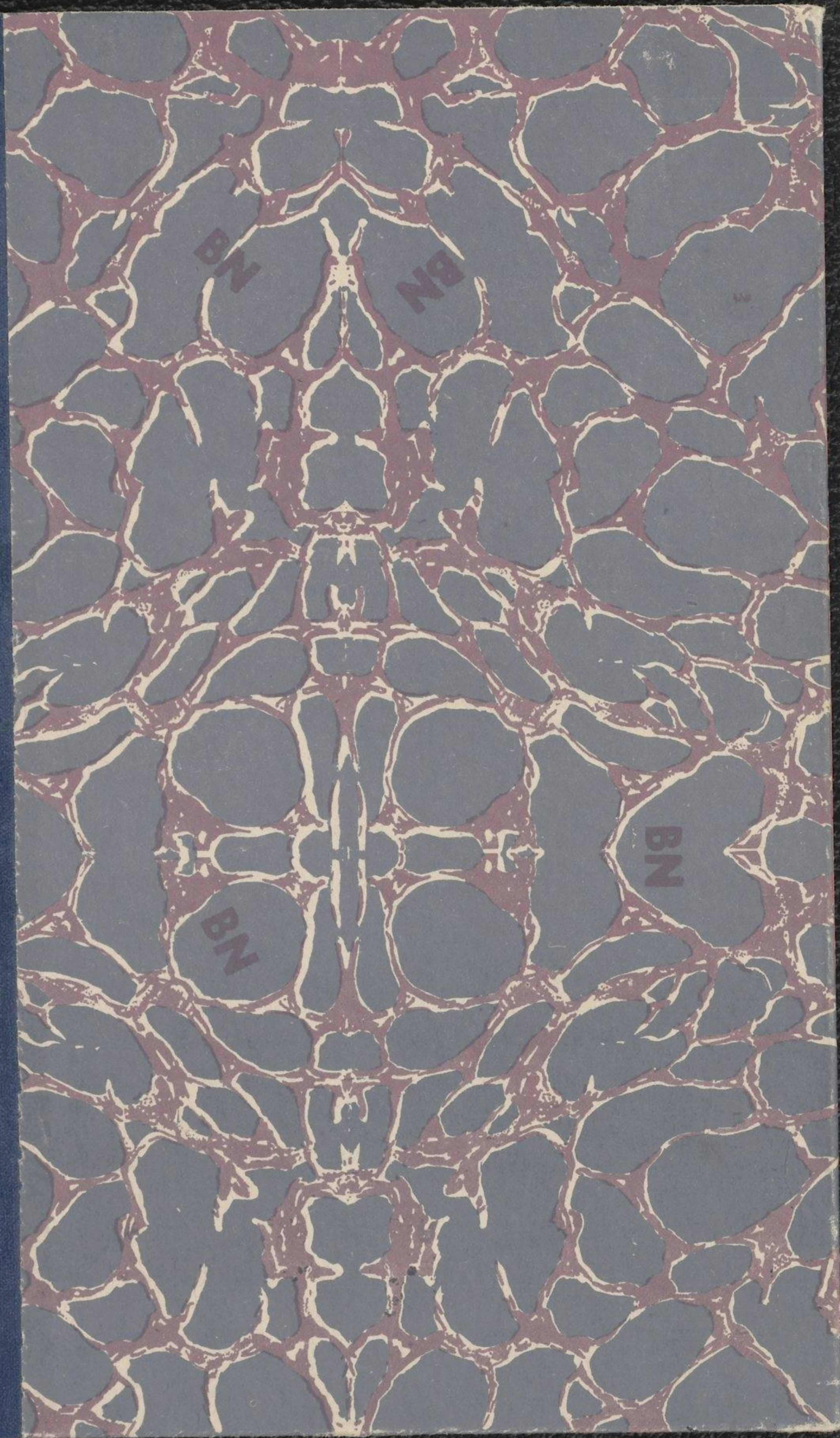
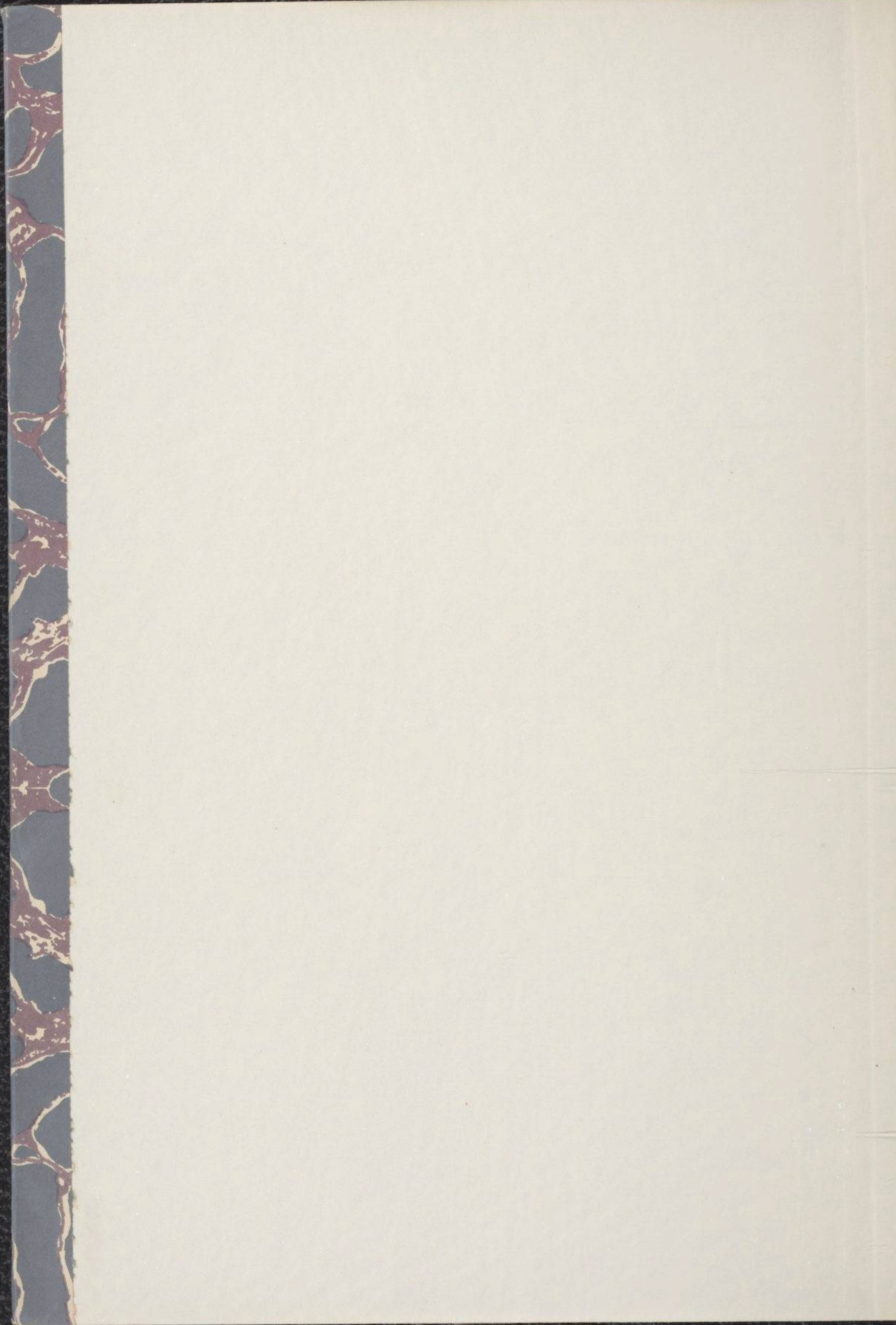
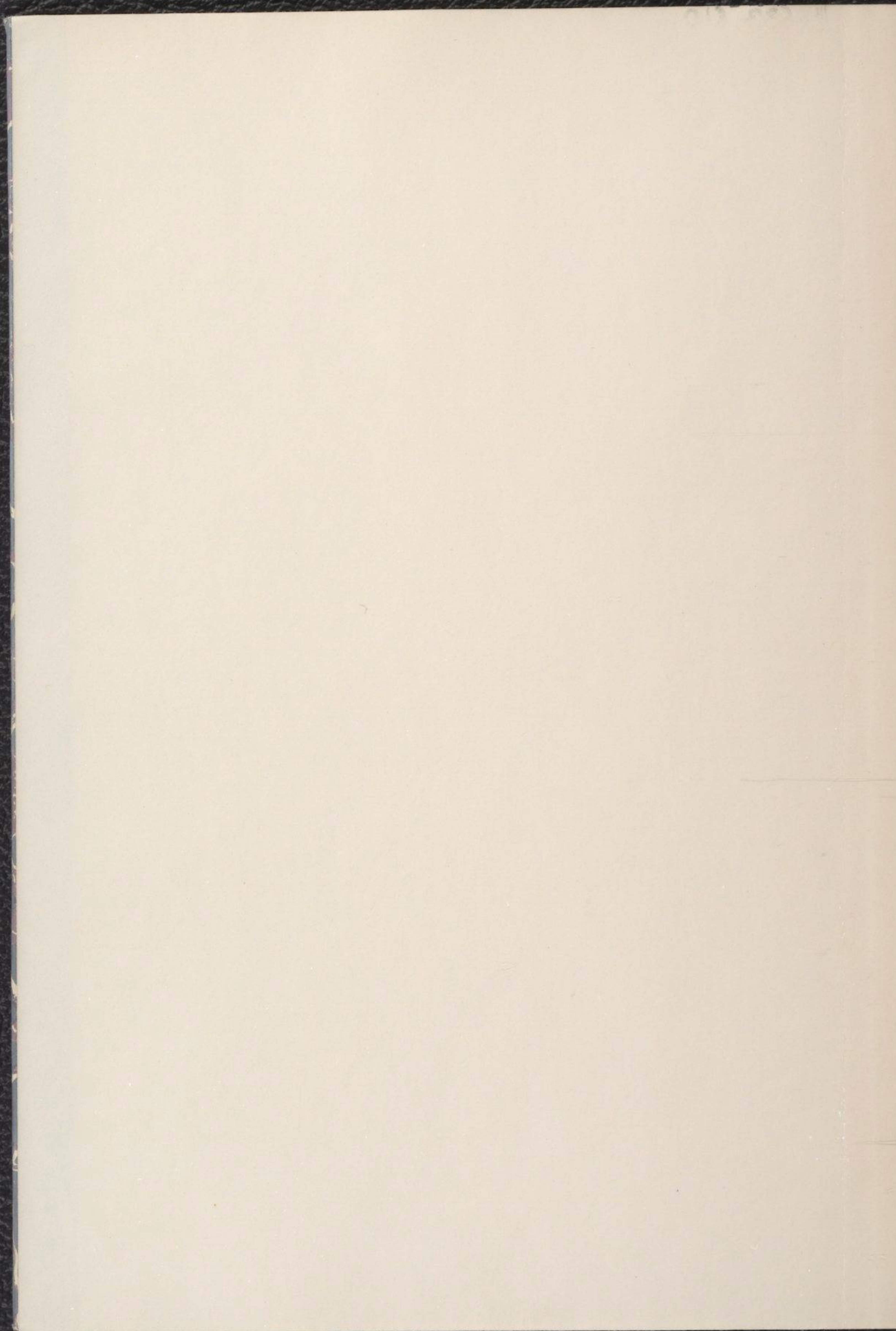

633610

Ш .633.610

I

42274

Ант. Навіна (А. Луцкевіч).

ЯНКА КУПАЛА

ЯК ПРАРОК АДРАДЖЭНЬНЯ.

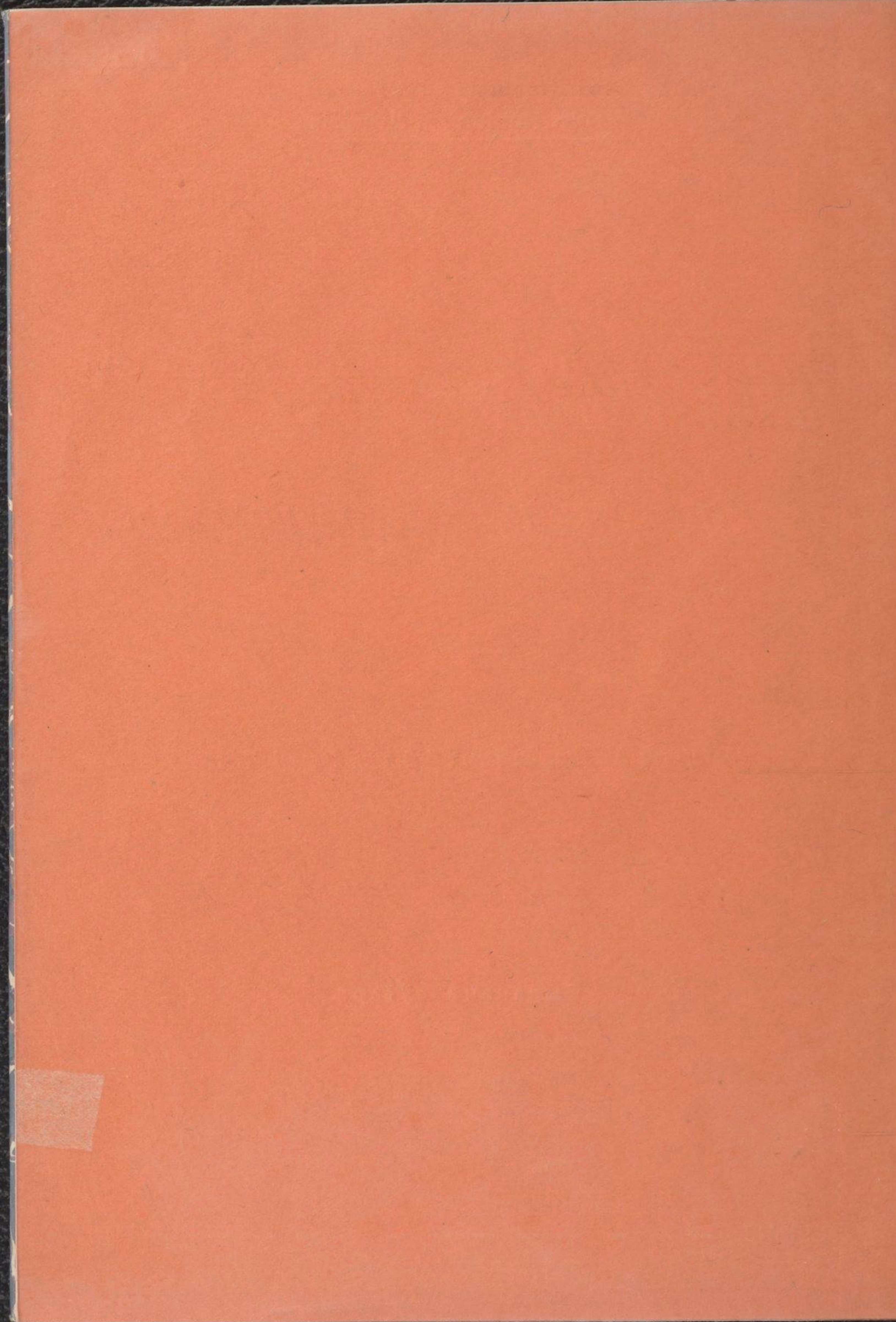
Публічная лекцыя, чытаная ў Вільні, Рызе і Дзьвінску.

Выданьне аўтара.

ВІЛЬНЯ

— — — — —

1932.

Ант. Навіна (А. Луцкевіч).

ЯНКА КУПАЛА

ЯК ПРАРОК АДРАДЖЭНЬНЯ.

Публічная лекцыя, чытаная ў Вільні, Рызе і Дзвінску.

Выданьне аўтара.

ВІЛЬНЯ

— — — — — 1932.

II 633.610

1950 D 201 / 64.

Друкарня Я. Левіна, Вільня, Нямецкая 22.

У пяцьдзесятых ўгодкі
нарадзін Поэты.

В. И. КИРКОТОВИЧЪ

МОНАХЪ

У 1930 годзе мы адсвяткавалі рэдкі ў беларускім жыцці юбілей: 25-лецце нясупыннае творчае працы аднаго з корыфэяў беларускае адраджэнскае поэзіі — **Янкі Купалы**.

Чверць веку — гэта даволі часу, каб талент поэты развіўся, расцвіў і паказаў сябе ў-ва ўсей сваёй велічы. І перад нашымі вачыма адбыўся гэтакі працэс развіцця й расцвету творчасці Янкі Купалы. Крок за крокам можам мы яго прасачыць, пераглядаючы творы Купалы, пераходзячы ад „Жалейкі“ да „Гусьляра“, ад „Шляхам жыцця“ і „Спадчыны“ — да „Безназоўнага“, углыбляючыся ў яго драмы й драматычныя поэмы — „Паўлінку“, „Адвечную песьню“, „Сон на Кургане“, „На папасе“, „Раскіданае гняздо“ і іншыя. І ўгледзім пікаўны абраз. Сялянскі poeta-самародак — от, такі сабе „просты“, „ціхі“, „з вёскі Янка Купала“, як ён сам сябе напачатку называе, — сьпярша мала чым выдзяляецца з сваёй сфэры. І не дарма даў наш poeta першаму томіку сваіх твораў назоў „Жалейка“: назоў гэты — сымболічны. Запраўды, творчасць Купалы ў першы пэрыяд яе напамінае нам ігру на гэтым прымітыўным сялянскім інструмэнце: яна гэтак сама не багата матывамі, як дудка-жалейка — тонамі. Але духовае развіццё Купалы йдзе наперад вельмі шпёкім тэмпам, думка яго паглыбляецца, а поруч з гэтым адбываецца вялікі поступ і ў яго літэратурным развіцці. Ён здабывае літэратурнае ўзгадаваньне: сьпярша на творах польскіх романтыкаў, пасля — на нязвычайна багатай і рознароднай творчасці расейскіх і польскіх прадстаўнікоў нэо-романтызму, усьцяж заглядаючы й да скарбніцы заходня-эўрапейскіх літэратур — ад несьмяротнае шэкспіраўскае драмы да найнавейшых аўтараў усіх відаў поэзіі. І вось, пашырыўшы свой кругазор, прысвоіўшы сабе найдасканалыя спосабы выяўленчае тэхнікі ў слове, Янка Купала — побач з прымітыўнай жалейкай — уводзе ў сваю творчасць усё новае й новае прыёмы, новае матывы, новае інструмэнты, і апошнія сугучна грываць, як магутны оркестр, на ўсенькі наш край, і вырываюцца па-за межы яго, і трывожаць слух суседзяў, якія йшчэ гэтак нядаўна капалі «яміну-магілу» для Беларусі, — і кажуць усяму сьвету, што

„жыў беларус — і будзе жыць!“

Купала творыць цэннасьці агульналюдзкага значэння. Ён — запраўды вялікі мастак слова; ён ужо дагнаў такіх вялікіх вучыцялёў сваіх, як Адам Міцкевіч, як Пушкін, як Шэвчэнка, з каторымі Купалу раўнавала бесстаронная літэратурная крытыка йшчэ тады, калі ён быў толькі на паўдарозе свайго творчага шляху. Ён—

такі-ж сучасны нам, такі-ж „сонечны“, як адзін з найвялікшых расейскіх поэтаў сучаснасці — Бальмонт. Побач з мастацкасьцяй формы, побач з жывасьцяй і яркасьцяй маляваных Купалай абразоў, побач з нязвычайнай эмоцыянальнасьцяй мовы, творы яго маюць заўсёды й глыбокую думку: яны робяць запраўдныя рэвэляцыйны датычна душы народу беларускага, які з векавое няволі вырываецца на вольны сьвет; яны шукаюць адказу й на тыя глыбокія, асноўныя праблемы чалавецтва, над якімі сушылі і сушаць галовы свае мысьліцелі ўсіх часоў і ўсіх народаў.

Запраўды, поэзія Янкі Купалы — гэта праўдзівая музыка, на крыльлі якое й пераліваюцца ў душы людзей пачуцьці і ідэі поэты. Яе рытміка, нязвычайна багатая й рознародная, яе ідэальны падбор сугуччаў то навяваюць сум і жалобу па ўтрачанай колішняй велічы беларускага народу, то хвалюць кроў парываньнем да дзела, да барацьбы, то чаруюць і галубяць сонечнасьцяй і супакоем. Песьня Купалы грміць, быццам медзь, цьвёрдымі, як-бы каванымі словамі й сугуччамі, калі poeta гаворыць аб змаганьні, аб барацьбе:

Загрмі ты, як звон, і удар, як пярун,
Наша песьня, як воля магучая!
Хай крыўдзіцель дрыжыць, як падбіты каршун,
Хай нясуцца ў сьвет рэхі грмучыя!...

А зьмяняецца абраз, зьмяняецца настрой, — і новыя гукі знаходзіць Купала для новае песьні. У ведамай імпрывізацыі Купалы на тэму драмы Пшыбышэвскага «Сьнег» бачым адну з такіх песьняў; яна пачынаецца поўным глыбокага настрою абразом:

Залягла, як пасьцель,
Лебядзіная бель...

тая бель сьнегавая, што ў путы сьмяротныя закавала ўсю прыроду зімою. І тут ізноў сугуччы знамяніта падгатаўляюць нас да прыняцьця маляванага Купалай абраза — абраза мёртвае цішы, парушанае толькі лёгкім шуршаньнем зыбанага ветрам сухога сьнегу. А колькі музыкальнага пачуцьця выяўляе Купала, калі дае нам абраз восені з яе характэрнымі гукі-шумамі:

Не шасьцяць каласы,
Звон ня валіцца з касы,
Не кладуцца ў стог пласты,
Толькі сыплюцца лісты
На яловыя кусты,
На сухія верасы...

Побач з багацьцем рытмікі, побач з гукавымі эфэктамі, побач з тварэньнем новых слоў для выражэньня найтанчэйшых пачуцьцяў і адценкаў мысьлі — Купала мае многа іншых спосабаў, каб прымуціць нас бачыць у-ва ўсей паўнаце творанья ім абразы. Ягонныя абразы адзначаюцца асаблівай плястычнасьцяй, выпукласьцяй, яркасьцяй. Яны стаяць у нас уваччу навет і тады, калі Купала ўводзіць элемент сымбалічны, у істоце сваей нерэальны, туманны, плыўкі. І заўсёды ёсьць у іх запраўднае жыцьцё, ёсьць рух, ёсьць дынамізм. Бо Купала, як і сьлед запраўднаму мастаку, думае абра-

замі, бо ў абразы пералівае свае пачуцьці і настроі. А гэныя пачуцьці й настроі—заўсёды глыбокія, заўсёды шчырыя й непадробленыя, заўсёды выкліканы глыбокім узварушэньнем песняровае душы.

Што-ж узварушае Купалу, што пабуджае яго творчыя сілы да дзеяньня, да тварэньня мастацкіх цэннасьцяў? І што нясе ён нашаму народу, якія думкі-ідэі прышчапляе яму, карыстаючыся магутнымі чарамі свайго поэтыцкага таленту?

Усе віды поэзіі Купалы: і лірыка яго, і эпас, і драма — выяўляюць вялізарнае багацьце матываў. У першы пэрыяд творчасьці сваёй Купала апявае пераважна ўласнае гаротнае жыцьцё і жыцьцё такіх-жа гарапашнікаў, як сам. Тут адбіваюцца ўсе злыбеды селяніна-беззямельніка, яго быт, яго цяжкая праца. Але ў далейшым Купала ўзвышаецца па-над паасобнымі фактамі й праявамі соцыяльнае несправядлівасьці і дае сынтэз соцыяльных адносінаў, пераходзе да шырокіх соцыяльных праблемаў. Тое-ж і з нацыянальным пытаньнем: пашыраючы «маніфэст» Мацея Бурачка аб патрэбе адраджэньня роднае мовы, Купала захапляецца ідэяй усебаковага адраджэньня народу беларускага, ідэяй адбудаваньня паняволенае бацькаўшчыны. А ўсё гэта грунтуецца на вялікіх агульналюдзкіх ідэалах, абвешчаных яшчэ Вялікай Францускай Рэвалюцыяй, — ідэалах Волі, Роўнасьці, Брацтва ўсіх людзей; над усім лунае магутны й непакорны дух вольнага ў сваёй сьвядомасьці чалавека. Урэшце, побач з шырокімі грамадзкімі ідэямі, побач з праблемамі агульналюдзкімі, бачым у Купалы й багатыя матывы індывідуальных перажываньняў поэты, перад усім — матывы каханьня. А ўсё разьвіваецца на фоне абразоў роднае прыроды, якую так добра адчувае й разумее наш песьняр, ды якая дае яму магутныя пабуджэньні да тварэньня.

Трэба ўсё-ж такі адзначыць, што матывы нацыянальнае і соцыяльнае барацьбы знаходзяць у Купалы вайбольш яркае выяўленьне. Ён увесь аддаецца ідэі ўсебаковага адраджэньня й вызваленьня беларускага працоўнага народу і дае сынтэз змаганьня нацыянальнага і соцыяльнага, — сынтэз, які характэрызуе творчасць Купалы ад пачатку да канца. І я затрымаюся шырэй іменна на гэтай рысе творчасьці Купалы, каторага з поўным правам можам назваць *Прарокам Нацыянальнага Адраджэньня, Прарокам Перамогі Працоўных*.

Каб нешта прарочыць, каб прарочыць прабуджэньне беларускага народу зо-сну ў той час, калі над гэтым народам жорстка панавала царская Расея, а сыны яго нягодна выракаліся сваёй нацыянальнасьці і прадавалі духоўныя скарбы свае чужакам-наездчыкам, — дзеля гэтага трэба было крэпка верыць у сваю ідэю, трэба было мець і нейкія аб'ектыўныя падставы для такога веры. І Купала знайшоў гэтыя падставы — у слаўнай мінуўшчыне свайго народу. Ён зварачаецца да яе ў цэлым радзе лірычных вершаў, ускрашае яе ў сваіх поэмах, у сваіх перапрацоўках народных легендаў, часта нават залішне ідэалізуе яе (прыкладам у вершы „Над Нёмнам“ і інш). Купала шукае ў сваім народзе духовае спадчыны ад даўных часоў вольнага, незалежнага бытаваньня — і таксама знаходзе яе. А найбольш яркі абраз гэтага дае ў сымбалічнай поэмцы сваёй — „На Куцьцю“.

Раз у год — на Куцьцю — у парослых мохам руінах старадаўнага беларускага замшчыча узнаўляецца колішняе жыцьцё. У княжых сьвятліцах, нейкай чарадзейскай сілай паднятых з развалін, зьяўляецца Князь - Дух з Княжнай і «дружина вольная» яго. Князь узыходзе на свой «беласьнежны пасад» і зварачаецца да прысутных з прамовай, у каторай выясьняе мэту ўскрашэньня мінулага жыцьця на адну гэту ночку:

«Адзін, адзін раз толькі ў год
Зьбірацца можам з ласкі Рока,
Каб лет іржавы карагод
Зганяць з мінуўшчыны далёкай.

Нас не кранулі косы зьмен:
Царым мы ў дум жывых гэйнале,
Хоць на падмурах гэтых сьцен
Другія наш пасад занялі.

Багі другія верх бяруць,
Суды вядуць пад нашым краем,
Сьвяцільні-ж нашы не замруць,
Што ў сэрцах вольных рассьвятляем.

Прашу паклікаці ганцоў
І месца даці ім па чэсьці:
Ад нашых стоптаных капцоў
Якія нам прыносяць весьці?»

Ганцы ўваходзяць. А кожны з іх — гэта нейкі сымбаль:

...А першы гэtkі сьветлы быў,
Як небам сланья праменьні:
ў руцэ меў сьветач, што назьдзіў
Усе усюдых зводзіць цені.

А быў другі і з ног, і з рук,
Як гром з жывымі пярунамі:
ў руцэ меў стрэл жалезных пук
І лук стальны меў за плячамі.

А трэці быў і раб, і цар,
І слаб, і дуж ва ўсякім дзеле.
Як вечнасьць, молад быў і стар;
Меў гусьлі — на грудзёх віселі.

І вось, што кажуць яны Князю:

І першы князю гэtkі сказ
і княжне кажа міласьцівай:
«Я абыйшоў іх тройчы раз
«І відзеў, што яшчэ ўсе жывы.

«А толькі ўсё той самы лад:
«З вачэй ня зьняты йшчэ павязкі.
«Ці йдуць уперад, ці назад,
«Відны сьляды цямычнай ласкі.

«А як ішоў між іх з сьвятлом,
«Яны пачулі, ах, пачулі:

«Сьялым заморанья сном,
„Худья руки ўвысь цягнулі.

„За мною ўсьцяж, і тут, і там,
„Іх вусны бледныя шапталі:
„Аддайте сонца наша нам!
„На што схавалі — расхвталі?“

Другі за першым князю сказ
і княжне кажа міласьцівай:
„Я абыйшоў іх тройчы раз
„І відзеў, што яны ўсе жывы.

„А топчуць толькі ўсё той сьлед,
„Валочаць ёрмы за сабою;
„Ці ўбачаць корч, ці ўбачаць цьвет,
„Аднёю жаляцца сьлязою.

„А як чапнуў стралой аб лук,
„Яны скрануліся ў прасоньні,
„І столькі, столькі крэпкіх рук
„К маей паціснулася броні!

„За мною ўсьцяж, і тут, і там,
„Іх вусны бледныя шапталі:
„Аддайте славу нашу нам!
„На што схавалі — расхвталі?“

І трэці князю гэткі сказ
і княжне кажа міласьцівай:
„Я абыйшоў іх тройчы раз
„І відзеў, што яны ўсе жывы.

„А толькі торг усё ідзе
„Над іх душою патаптанай;
„Яны, як цені, ў грамадзе
„Маўчаць і йдуць на пір паганы.

„А як я ўдэрыў па струне,
„Замятусіліся, як пчолы,
„І на гарэ, і ў нізіне
„Мне падавалі голас кволы.

„За мною ўсьцяж, і тут, і там,
„Іх вусны бледныя шапталі:
„Аддайте песьню нашу нам!
„На што схавалі — расхвталі?“

А князь дае ганцам такі характэрны адказ:

„Ня ўмруць, ня ўмруць ужо яны,
„Раз хочуць сонца, славы, песьні.
„Заб'юць ім зычныя званы
„Прабудным званам на прадвесні.

„Сваей забранай старане,
„Скаванай мучаніцы-Княжне,
„ўзьнясуць пасад на кургане
„На панаваньне недасяжне.

„На дзеле — кожны йшчэ слугой,
„У думках — вольныя ўжо людзі;
„Над сэрцам іх, над іх душой
„Наш дух вітаці вечна будзе.

„Вы, другі верныя, ганцы,
„Як летась, сёлета, налета
„ўсе пагранічныя капцы
„Абходзьце зноў з маім прыветам.

„Гусьлямі, лукам і сьвятлом
„Будзіце, клічце і сьвяціце
„І так спануйце іхнім сном,
„Каб сон іх счэз, і ўсталі жыці.”

Сымболіка, здаецца, ясная: дух слаўнае мінуўшчыны беларускага народу, якое ніхто і нішто ня ў сілах вычыркнуць з памяці людзей, вечна лунаць будзе над нашай бацькаўшчынай, і народ, які ў душы сваёй захаваў імкненьне да „сонца, славы, песні“, які захаваў адвечную творчую сілу ў сабе, пад подыхам гэнага духа Княжага мусіць раней ці пазьней збудзіцца зо сну.

Няволя, маральны ўпадак, цемра — вось тыя прычыны, дзякуючы якім запраўды-ж трываў у даваеннай Беларусі цяжк, непрабудны сон. На душу Купалы балюча дзеець рэзкая супярэчнасьць паміж колішняй славай і пазьнейшым заняпадам. І наш поэта пільна шукае ды ў цэлым радзе твораў сваіх выяўляе прычыны заняпаду народнага, прычыны, якія робяць гэткім трудным прабуджэньне й адраджэньне беларусаў.

На першы плян тут выбіваюцца прычыны вонкавыя: нацыянальная няволя, панаваньне чужынцаў, якім Купала кідае вострыя, гнеўныя словы ў вершах „Чужым“, „Нашым ворагам“ і іншых. А з панявольеньнем нацыянальным ідзе поруч няволя соцыяльная, новы від рабства, каторы замяніў сабой стары прыгон. Страшэнным трагізмам і безнадзейнасьцяй веець ад напісанае ў 1908 годзе драматычнае поэмы Купалы „Адвечная песня“: тут знаходзім такі страшны абраз мужыцкага жыцьця, што жыцьцё гэткае запраўды — страшней за сьмерць! Але мала гэтага: чужацкая ўлада, улада клясавых ворагаў працоўнае Беларусі, ня толькі плоце мужыку-беларусу за ягоную працу бядой, голадам і холадам, але дзержыць яго і ў непрагляднай цемры і — дэмаралізуе. „Людзі чужыя“ — кажа Купала —

...вынясьлі ў гандаль славу, сумленьне,
Праўду на рынак....

і ў атмасфэры прадажніцтва, здрады, адступніцтва узгадовываюць народныя масы. А вынік — нязвычайна трагічны для беларускага народу: кожная спроба сьвядомых адзінак вывесці свой народ з гэткага стану заняпаду й панявольеньня канчаецца тым, што варожая сіла, каторая ў рабстве трымае наш народ, умее гэткія адзінкі загубіць рукамі самога-ж народу беларускага.

У такім трагічным палажэньні знаходзіцца Сам у драматычнай поэме «Сон на кургане» (надрукавана ў 1910 г.). Чорны — сымбаль пануючае варожае сілы, варожае і соцыяльна, і нацыянальна, здолеў

так заблутаць у свае сеці Сама — адраджэнца, што ўласная вёска выдае яго ў рукі чужацкае ўлады, а сын Сама — за час пакутаваньня бацькі на катарзе — прыстае на царскую службу і выракаецца навет роднае мовы. Так расплачываецца Чорны за жаданьне Сама вырваць свой народ спад цямычнае ўлады. — У аналёгічным палажэньні апынуўся і гэрой Купалы з поэмкі яго «У Купальскую ночку». Дух Пушчы — Дух Цемры — заступае дарогу чалавеку, каторы шукае купальскае кветкі, каб даць шчасьце свайму народу. Калі-ж чалавек перамагае ўсе перашкоды і выцягвае ўжо руку, каб сарваць закліятую кветку, — у гэты мамэнт, ізноў-жа ў выніку інтэрвэнцыі ўсемагутнага Духа Пушчы, пье певень у вёсцы — „у роднай вёсцы“, і канчаецца Купальская ночка з яе цудоўнай зьявай. Падчыркваючы адно гэтае слова „роднай“ вёсцы, Купала агульналюдзкае шуканьне шчасьця ў настаці цудоўнае кветкі папараці — лёкалізуе, беларушчыць, сьвярджаючы яшчэ раз, да чаго даводзе наш народ чужацкая ўлада. І калі да народу гэтага прыходзе Прарок (— сам Купала) і стараецца збудзіць людзкія пачуцьці ў грамадзе нявольнікаў, збудзіць нацыянальную і соцыяльную сьведамасьць ды павясьці масы на шлях барацьбы за вызваленьне іх, — людзі гэткі „адказ давалі грамадой“:

А колькі нам дасі чырвонцаў,
Калі мы пойдзем за табой?...

І ўсё-ж такі уккрытыя ў душы беларускага народу творчыя сілы, перахаваныя ад вякоў, не загінулі, як і сьвярдзіў гэта наш poeta ў поэме «На Куцьцю». І вера Купалы — апраўдалася: настаў час прабуджэньня і для беларусаў.

Прабуджэньне беларускага народу Купала дагледзіў ужо ў 1905 годзе, калі беларускія сяляне й работнікі — разам з працоўнымі масамі ўсяе Расеі — першы раз узварухнуліся і зажадалі для сябе людзкіх правоў. Рэволюцыя 1905 году і яе вонкавыя праявы — многатысячныя мітынгі й паходы на вуліцах вялікіх местаў — вельмі крэпка дзеюць на выбражэньне Купалы. І той беларускі народны рух, пачатак якога бачыць у гэны час наш poeta, рысуецца яму ў настаці таксама нейкага вялізарнага паходу масаў. Пад уплывам гэтага Купала і творыць свой верш-гімн «А хто там ідзе?»

А хто там ідзе, а хто там ідзе
У ваграмністай такой грамадзе?

— Беларусы.

А што яны нясуць на сваіх плячах,
На ў лапцях нагах, на ў крыві руках?

— Сваю крыўду.

А куды-ж нясуць гэту крыўду ўсю,
А куды нясуць напаказ сваю?

— На сьвет цэлы.

А хто гэта іх — не адзін мільён —
Крыўду несць навучыў, разбудзіў іх сон?

— Бяда, гора.

А чаго-ж, чаго захацелась ім,
Пагарджаным век, ім сьляпым, глухім?

— Людзьмі звацца.

Купала дагледзіў, што ў беларусе будзіцца *Чалавек* — з усімі людзкімі патрэбамі душы і цела. І прабуджэнне гэтае сцвярджаюць шматлікія, рознародныя праявы, якія адбываюцца ў творах Купалы: бо ён бачыць, як разьвіваецца працэс адраджэння роднага пісьменства; бачыць, як будзіцца вёска і шукае новых шляхоў для сябе; бачыць, як нарастае беларуская народная інтэлігенцыя, глыбака захопленая ідэяй Адраджэння, гатовая на алтар яе пакласці ўсе свае творчыя сілы і свае жыццё. „Ужо днее“ — вось формула, у якой сцвярджае наш poeta факт прабуджэння беларускага народу. А ў сваіх драматычных творах Купала дае абраз паступовае эвалюцыі беларускае вёскі. У „Паўлінцы“ Якім Сарока робіць яшчэ толькі першую спробу ўнесці ў вёску новыя думкі, новыя ідэі, і — вёска аддае яго ў рукі варожае да нашага народу сілы — царскае паліцыі, гэтак сама, як сталася і з гэроем драматычнае поэмы Купалы „Сон на кургане“. Але ў пазьнейшым сцэнічным абразку „На папасе“ сустракаем ужо нейкіх іншых сялян: яны — пад уплывам слоў песні аб Лявоне, які сымбалізуе збуджанага нясьведамага асілка—народ беларускі,—ня толькі ўкрываюць ад паліцыі факт бытнасці з імі Незнаёмага — рэвалюцыянэра, але, разыходзячыся, дакляраюць схваць, накарміць і апрануць яго, калі-б прыйшоў да іх у хату. Гэта ўжо — вялікі крок наперад у прабуджэнні сьвядомасці ў масах; гэта — падгатоўка да таго „Вялікага Сходу“ ўсенароднага, на які ў „Раскіданым гнязьдзе“ (ў 1913 годзе) ідуць Сымон Зяблік з сястрой сваёй Зоськай, каб „выганяць смока“.

Бяспрэчна, у тэй эвалюцыі, якую перажыў беларускі народ, ёсць значная доля працы й самога Янкі Купалы. Бо ж гэта — натуральная місія песняра, як сцвярджае Купала ў вельмі цікавым праграмным вершу ў зборніку „Гусляр“:

Гэй, гусляр, гусляр!

Ты удар, удар

Па струнах-званах,

Дай нам з песень дар,

Дум вялікіх чар,

К сонцу зорны шлях

Дай, гусляр, гусляр!

Дзе залёг абшар

Курганоў — ахвар,

Сей, засеі прасвет.

Ты — слуга і цар,

Ты дудар-званар, —

Чуе, знае сьвет...

Эй, гусляр, гусляр!

Перавалы хмар,

Цемру, зводы мар

Выжый звонам струн;

Як вялік і стар

Сьвет, зямлі папар,

Ты ад гумн да гумн

Запануй, гусляр!

Дай паходням жар,

Лінь жыццё ў бор-яр,

Ня мінай вакон;

Строй ваякаў шар,

Кроў сагрэй, як вар,

Сказам новых дзён...

Граі, будзі, гусляр!

Сказ „новых дзён“ і нясе Купала ў сваіх творах. Ён — будзіцель народу, павадыр яго ў барацьбе за лепшую будучыну. Ён прабуджае любоў да роднага слова, да роднае песні, у якой бачыць магутны фактар нацыянальнага адраджэння. Сьветлымі абразамі мнулага Купала будзіць у масах веру, што такой-жа сьветлай можа і мусіць быць і будучына. У поэме „Курган“ Купала апотэозуе духа волі, увасабленьнем якога зьяўляецца стары гусляр-поета: мукі

і сьмерць лютая ня могуць зламаць яго і прымусіць скарыцца перад князем-ліхадзеём. Сваімі ўзьлётамі „да сонца, да зор“ Купала цягне за сабой і масы ў краіну ідэалу:

Гэй, наперад, покі сэрца
Б'ецца, рвецца на прастор!
Годзе млеці ў паняверцы!
Гэй, да сонца! Гэй да зор!

І такіх заклікаў у Купалы вельмі многа: яны скрозь рассыпаны ў ягоных зборніках, пачынаючы ад „Жалейкі“ і канчаючы „Безназоўным“.

Але гэтым ня вычэрпываюцца функцыі Прарока-Павадыра, якія ўзяў на сябе Купала: ён, шчыры спагаднік усіх прыгнечаных народаў, выступае ў абароне і свайго народу проці кожнага, хто нягодна ўціскае беларусаў на груньце нацыянальным ці на сацыяльным:

Людзі чужыя! Хтось калісь зьліча
Вашу нам шкоду!
Зьліча праступкі, к суду пакліча
Крыўда народу!

І ня толькі перад людзьмі бароніць свой народ Купала: ён даходзе да богазмаганьня, бо бачыць, што і тая найвышэйшая сіла, каторая, кіруючы сусьветам, павінна мець і атрыбуты найвышэйшае справядлівасьці, у адносінах да беларусаў ня пільнуецца справядлівасьці. У вершу „Цару Неба і Зямлі“ з патосам распачы зварачаецца Купала да Бога, дакарае Яго, што Ён глух на мальбу беларусаў, і заканчвае свой твор клічам:

Вярні нам Бацькаўшчыну, Божа,
Калі Ты цар і неба, і зямлі!

А калі кліч гэты астаецца бяз водгуку, Купала ў далейшым адкідае і самую сваю старую веру ў Бога і голасна абвяшчае сваё новае credo:

Ў народ і край свой толькі веру
І веру ў самага сябе!

Купала ня толькі клікаў свой народ да адраджэньня, да барацьбы, але й *прадбачыў будучыну*, прадбачыў трыумф беларускае адраджэнскае ідэі, трыумф беларускіх працоўных масаў.

Ужо ў «Жалейцы» — сярод першых твораў Купалы — бачым верш, які мае ў сабе прароцтва. Гэта — верш «Пажалей», напісаны ў 1906 ці 1907 годзе. Узіраючыся на «Ня чурайся» Мацея Бурачка, і Купала зварачаецца да тых, хто «адзеты і сыты», з заклікам падаць руку гаротніку-мужыку і вывясць яго на шлях да лепшага жыцьця; але пры гэтым Купала дае і перасьцярогу, прадвяшчаючы пазьнейшыя крываваы падзеі:

Пажалей ты яго, сіраты,
Бо на сьвет многа прыйдзе бяды:
Бо за крыўду сваю аддамсьціць,
— Сьвіньням будзе крыві не пабраць!
Адамсьціць, аж зямля задрыжыць,
Аж віхры зашумяць, загудзяць!...

А праз колькі гадоў пазьней — у зборніку «Шляхам жыцьця» —
Купала прадвяшчае:

Глядзі: ўскалышацца, прачнецца
Мільённы прыспаны народ!...

і яшчэ:

К свабодзе, роўнасьці і знаньню
Мы працярэбім сабе сьлед,
І будзе ўнукаў панаваньне
Там, дзе сягонья плача дзед!

Таксама і раней у «Гусьляры»:

Шлях залаты працярэбім,
Зорна ўзьнясьмся ў высьці —
Вышай няпраўды, няславы,
Вышай пакутных балотаў...

Заклінаньні народныя напамінае нам верш Купалы «Песьня-байка»,
у каторым поэта прадвяшчае прыход новых дзён:

З-за далёку, із усходу
Віхар мчыцца ў непагоду,
Байкі сее маладыя;
Думка чуе, думка ные ...
... Ціха. Бачце: штось віднее,
Льецца нейкая надзея,
Штосьці едзе з новым сватам,
З новым шлюбам з хаты ў хату...

Скіль лахманец непазорны,
Пыл згані з ваконцаў чорны,
Пыл згані хутчэй з ваконца,
Шапні-клікні: сонца! сонца!

Быццам з песьняй, быццам з ласкай,
З чараўніцкай нейкай казкай
З-за далёку, із усходу
Віхар мчыцца ў непагоду...

А ведамы верш-гымн Купалы «Не загаснуць зоркі ў небе» — гэта
ўжо запраўдны «акт веры й надзеі», што ня толькі «не загіне край
забраны», але

Беларускаю рукою
Сьветлай праўды сіла
Славу лепшую напіша
Бацькаўшчыне мілай,

і Беларусь

Зацьвіце..., як сонца
Пасьля непагоды,
У роўнай долі, роўным стане
Між усіх народаў.

Як-жа рэальна ўяўляе сабе наш poeta зьдзейсьненьне ягоных
прароцтваў?

Купала мамэнт рэалізацыі адраджэнскіх ідэалаў уяўляе сабе, як і пачатак беларускага руху ў рэвалюцыйным 1905 годзе, у абразе «Вялікага Сходу», усенароднага, масавага руху. На гэты «Вялікі Сход» ужо ў 1913 г. вёў маладых Зяблікаў у «Раскіданым Гнязьдзе» — Незнаёмы. Аб гэтым-жа «Вялікім Сходзе» гаворыць Купала і пазьней, калі словы яго пачынаюць ператварацца ў дзела: у 1917—1918 гадох.

На сход, на ўсенародны, грозны, бурны сход
Ідзі, аграблены, закованы народ!
Як роўны йдзі жыхар між роўных жыхароў,
Адай на суд свае ўсе крыўды, сьлёзы, кроў.
Аб вечным катаваньні, зьдзеку далажы
І пакажы на курганы і на крыжы;
І аб раскопаных магілах не забудзь,
Дзе груганы тваіх там продкаў косьці рвуць;
Як гналі пот з цябе паны і каралі,
Як гналі проч цары з радзімае зямлі;
І як крываўлюць раскаваныя рабы,
Як ты ўпадаеш з непасільнай барацьбы;
Як Бацькаўшчыну тваю рэжуць на кускі,
Як гібнеш з дзецьмі ты ад катняе рукі...
Адаці ўсё на суд, на ўсенародны сход
Ідзі, аграблены, закованы народ!

Падобны-ж па зьместу й верш Купалы «Час»:

... Час склікаці ўжо грамаду
На вялікую нараду,
На вялікі сход!...

І мы бачылі, як усё гэтае здзейсьняецца. Абразы, твораньня фантазіяй поэты, рэалізуюцца. Бо і Вялікую Рэвалюцыю ў Расеі, і соцыяльны пераварот, і стварэньне ўлады працоўных, і той магутны ўздых беларускіх масаў пад незалежніцкім сьцягам, які знайшоў найбольш яркае сваё выяўленьне ў Усебеларускім Конгрэсе ў Менску ў канцы 1917 году, — усё гэта вешчым духам сваім *напрарочыў* Купала. *Прарок-павадыр аказаўся адначасна і прарокам-вяшчуном*. І вось у зборніку «Безназоўнае», каторы выйшаў у сьвет у 1924 годзе і абыймае пераважна тыя творы Купалы, якія напісаны *пасля* Вялікае Рэвалюцыі ў Расеі, мы знаходзім дужа цікаўную падсумоўку таго, што здзейсьнена ў беларускім адраджэньні. Гэта — верш пад загалоўным тытулам зборніку — «Безназоўнае»: тут у радзе яркіх, як заўсёды, абразоў Купала рысуе, як «збудзіўся гаспадар» зямлі Беларускай, як магутнай рукой — у цяжкім змаганьні — будзе новае жыцьцё сваёй старонкі.

Мо' ў каго ўзьнімецца пытаньне: ці ў гэты мамэнт сваю місію Прарока беларускага Адраджэньня Купала лічыць ужо закончанай?

О, не! Дасягнуўшы здзейсьненьня ідэалу соцыяльнага вызваленьня для часткі Беларусі, прыждаўшы і частковае рэалізацыі ідэалу нацыянальнага, Купала бачыць, што барацьба яшчэ ня скончана, а праца над будаваньнем новага жыцьця толькі пачалася. І гэту думку ў зборніку «Безназоўнае» пясняр наш выказвае ў пачаткавым вершу «Я пролетар»:

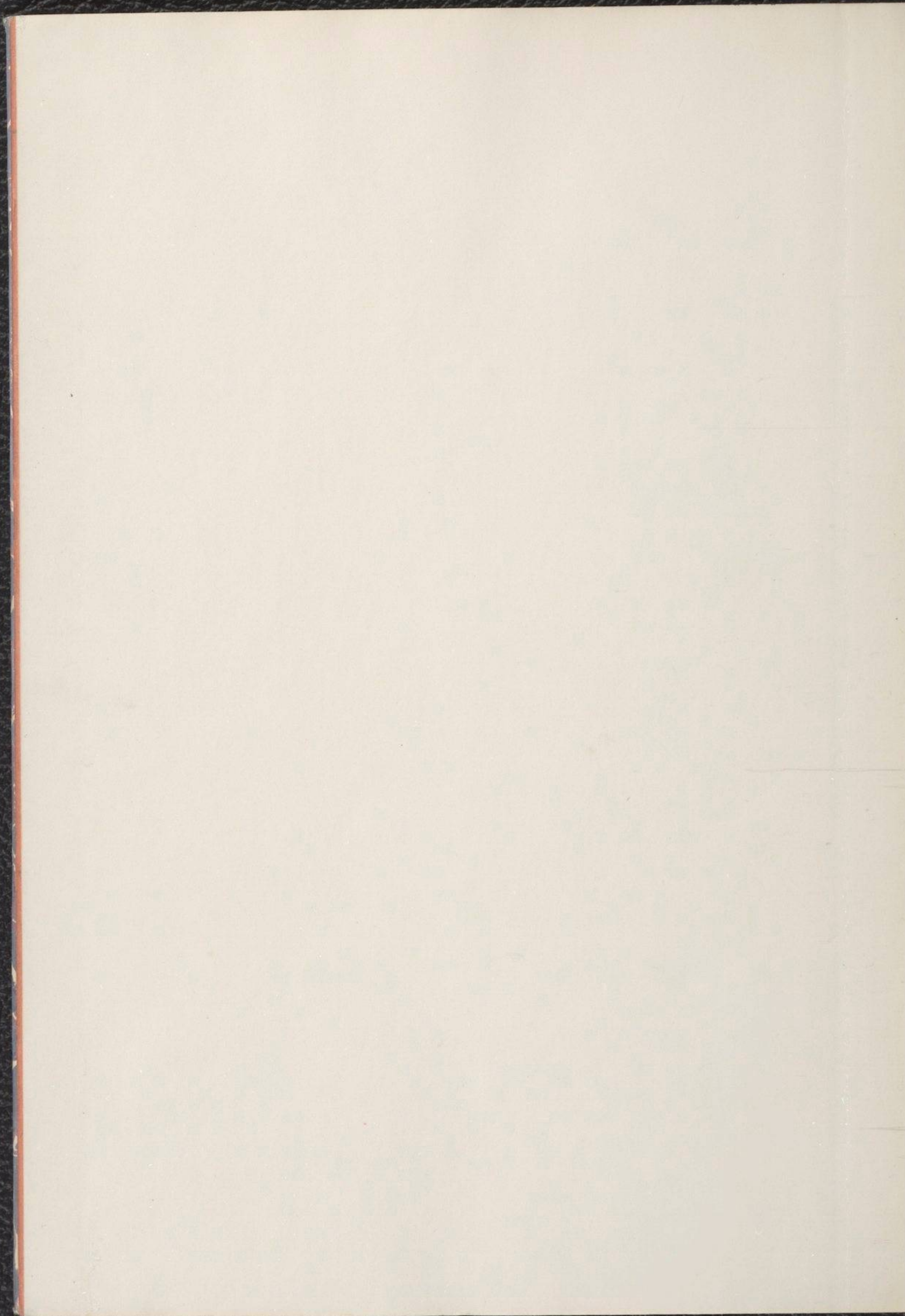
О так: я пролетар!
Яшчэ учорах раб пакутны,
Сягонья я зямлі ўладар
І над царамі цар магутны.
Мне бацькаўшчынай цэлы сьвет;
Ад родных ніў я адварнуўся.
Але ня збыў яшчэ ўсіх бед:
Мне сьняцца сны аб Беларусі...

Як-жа красамоўныя гэтыя «сны аб Беларусі»! Купала — сябра інтэрнацыянальнага грамадзянства, якое творыцца на нашых вачох, — ня лічыць сваёй нацыянальнай місіі закончанай. Пасьля чверцьвяковае бязупыннае творчае працы ён яшчэ ня можа спакойна сучыць на заслужаных ляўрах. Яго трывожаць «сны аб Беларусі», якая і ў гэным новым грамадзянстве Інтэрнацыяналу астаецца нейкім пасынкам сярод родных дзяцей. Дык і мусяць сьніцца Купале абразы поўнага зьдзейсьненьня яго ідэалу Адраджэньня, — зьдзейсьненьня да канца. Але — на паперу яны ўжо не выліваюцца і — здаецца — ня выльлюцца. Іх дасьпявае хіба новае, маладое пакаленьне песьняроў беларускіх, аб якіх маем поўнае права сказаць, што яны ўсе — у большай ці меншай меры — духоўныя дзеці Янкі Купалы. Слова за імі!

Donyukievica St. 4. III -

40 ferris.

Biblioteka Narodowa
Warszawa

30001024134680

BN

BIBLIOTEKA
NARODOWA

633610

BN

BN

BN

BN